

S. AURELI AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE HÆRESIBUS

AD QUODVULTDEUM

Liber unus^(a).

Quod petis scripsisse atque instantissime, sancte fili Quodvultdeus, ut de hæresibus aliquid scribam dignum lectione cupientium dogmata devitare contraria fidei christianæ, et christiani nominis obumbratione fallentia; scias me olim longe antequam peteres, facere cogitasse, atque fuisse facturum, nisi diligenter considerans quale quantumque id esset, ultra vires meas esse sentirem. Sed quoniam fateor nullum mihi, ut te, instituisse poscendo; in ipsa tam molesta instantia tua etiam tuum nomen attendi, et dixi: Aggrediar, et faciam quod vult Deus. Hoc enim Deum velle confido, si me ad hujus operis terminum misericordii favore perduxerit, ut per ministerium lingue meæ tanta hujus rei difficultas aut ostendatur tantummodo, aut ipso etiam plenius adjuvante tollatur. Quorum duorum, quod priore loco posui, jam diu est ut animo volvo ac revolve, et quadam meditatione contueor: quod autem postea dixi, non me accepisse confiteor; et utrum dum hoc ago, ut efficiam, dum peto, dum quaero, dum pulso, sim fortasse accepturus ignoro: scio me tamen nec petiturum, nec quaesiturum ac pulsaturum quantum sat est, nisi et hunc affectum numero divinæ inspirationis accepero. In hoc igitur opere, quod te vehementer urgente in Dei voluntate suscepi, cernis me ut id peragam non tam crebrentibus ad me tuis petitionibus esse cogendum, quam piis ad Deum non solum tuis, verum et aliorum fratrum, quos tibi in hanc rem fideles socios potueris invenire, orationibus adjuvandum. Quod ut fiat, has ipsas primas hujus laboris mei partes, ubi est ista prælocutio, curavi tunc Charitati in auxilio Domini accelerare mittendas: ut propter illa quæ restant, noveritis quantum pro me orare debeatis, quicumque nosse potueritis, a me jam fuisse susceptum hoc tam grande negotium, quod a me desideratis impleri.

Petis ergo (quod tuæ indicant litteræ, quas ad me dedisti, cum primum a me petere ista cœpisti) ut

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Liber de Hæresibus ad Quodvultdeum recognitus est denuo ad codices manuscriptos Vaticanos quinque, et ad Gallicos duodecim; scilicet Regios duos, quatuor Colbertinos, Dominicanorum majoris conventus Parisiensis unum, ad Victorinum, Becheronensem, Beccensem, Moriaccensem, Michaelinum; ad varias lectiones Belgicorum septem quibus Theologi Lovanienses usi sunt; postremo ad editiones Joannis Amerbachii, Desiderii Erasmi, ac Theologorum Lovaniensium.

Comparavimus præterea eas omnes editiones: initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M

^a Editi, ex peto. Al. M. s., exspecto.

(a) Scribitur circa annum 128.

neratione tua in hoc ipsum constat esse elaboratum. Quæ cum dicis, unum quasi commonitorium de his omnibus te desiderare significas : audi ergo unde commonearis quid petas.

Opiniones omnium philosophorum, qui sectas varias condiderunt, usque ad tempora sua (neque enim plus poterat), sex non parvis voluminibus quidam Celsus absolvit. Nec redarguit aliquem, sed tantum quid sentirent aperuit¹, ea brevitate sermonis, ut tantum adhiberet eloquii, quantum rei nec laudandæ, nec vituperandæ, nec affirmandæ aut defendendæ, sed aperiendæ indicandæque sufficeret; cum ferme centum philosophos nominasset : quorum non omnes instituerunt hæreses proprias ; quoniam nec illos laudandos putavit, qui suos magistros sine ulla dissensione secuti sunt. Noster vero Epiphanius Cyprius episcopus (a), abhinc non longe humanis rebus exemptus, de octoginta hæresibus loquens sex libros etiam ipse conscripsit, historica narratione memorans omnia, nulla disputatione adversus falsitatem pro veritate decertans. Breves sane sunt hi libelli, et si in unum librum redigantur, nec ipse erit nostris vel aliorum quibusdam libris longitudine comparandus. Illius brevitatem si fuero in commemorandis hæresibus imitatus, quid a me brevius postulare vel expectare debeas, non habebis. Sed non ibi hujus mei laboris summa consistit, quod et tibi, vel me demonstrante, vel etiam te præcurrente poterit apparere, cum hoc fecero. Videbis enim in eo quod supradictus episcopus fecit, quantum desit operi quod ipse vis fieri ; quanto magis quod ego ? Tu namque, quamvis breviter, perstricte atque summatim, tamen vis etiam responderi commemoratis hæresibus : quod ille non fecit. Ego vero hoc magis volo facere, si et Deus velit, undè possit omnis hæresis, et quæ nota est, et quæ ignota, vitari ; et unde recte possit quæcumque innotuerit, judicari. Non enim omnis error hæresis est ; quamvis omnis hæresis, quæ in vitio ponitur, nisi errore aliquo hæresis esse non possit. Quid ergo faciat hæreticum, regulari quadam definitione comprehendi, sicut ego existimo, aut omnino non potest, aut difficillime potest : quod in processu hujus operis declarabitur, si Deus rexerit, atque ad id quod intendo, perduxerit disputationem meam². Quid autem prosit ipsa inquisitio, etiamsi non poterimus comprehendere quomodo sit definiendus hæreticus, suo loco videndum atque dicendum est : nam si hoc comprehendi poterit, quis non videat utilitas quanta sit ? Erunt ergo primæ partes operis hujus de hæresibus, quæ post Christi adventum et ascensum adversus doctrinam ipsius exstiterunt, et utcumque nobis innotescere potuerunt. In posterioribus autem partibus, quid faciat hæreticum, disputabitur. Cum

ergo Dominus ascendisset in cælum, hi hæretici exorti sunt (a).

I.	<i>Simoniani.</i>
II.	<i>Menandriani.</i>
III.	<i>Saturniniani.</i>
IV.	<i>Basilidiani.</i>
V.	<i>Nicolaitæ.</i>
VI.	<i>Gnostici.</i>
VII.	<i>Carpocratiani.</i>
VIII.	<i>Cerinthiani, vel M rinthiani.</i>
IX.	<i>Nazaræi.</i>
X.	<i>Ebionæi.</i>
XI.	<i>Valentiniani.</i>
XII.	<i>Secundiani.</i>
XIII.	<i>Ptolemæi.</i>
XIV.	<i>Marcitæ.</i>
XV.	<i>Colorbasii.</i>
XVI.	<i>Heracleonitæ.</i>
XVII.	<i>Ophitæ.</i>
XVIII.	<i>Caiani.</i>
XIX.	<i>Sethiani.</i>
XX.	<i>Archontici.</i>
XXI.	<i>Cerdoniani.</i>
XXII.	<i>Marcionitæ.</i>
XXIII.	<i>Apellitæ.</i>
XXIV.	<i>Severiani.</i>
XXV.	<i>Totiani, vel Encratitæ.</i>
XXVI.	<i>Cataphryges.</i>
XXVII.	<i>Pepusiæni, alias Quintillianæ.</i>
XXVIII.	<i>Artotyritæ.</i>
XXIX.	<i>Tessarescædecitæ.</i>
XXX.	<i>Alogii.</i>
XXXI.	<i>Adamiani.</i>
XXXII.	<i>Elcesæi, et Sampsaï.</i>
XXXIII.	<i>Theodotiani.</i>
XXXIV.	<i>Melchisedeciani.</i>
XXXV.	<i>Bardesanistæ.</i>
XXXVI.	<i>Noetiani.</i>
XXXVII.	<i>Valesi.</i>
XXXVIII.	<i>Cathari, sive Novatiani.</i>
XXXIX.	<i>Angelici.</i>
XL.	<i>Apostolici.</i>
XLI.	<i>Sabelliani, sive Patripassiani.</i>
XLII.	<i>Origeniani.</i>
XLIII.	<i>Alii Origeniani.</i>
XLIV.	<i>Panliani.</i>
XLV.	<i>Photiniani.</i>
XLVI.	<i>Manichæi.</i>
XLVII.	<i>Hieracitæ.</i>
XLVIII.	<i>Melciani.</i>
XLIX.	<i>Ariani.</i>
L.	<i>Vadiani, sive Anthropomorphitæ.</i>
LI.	<i>Semiariani.</i>
LII.	<i>Macetoniani.</i>
LIII.	<i>Aeriani.</i>

¹ Am. Er. et Mss., *quid sentiret aperuit.*

² Plerique Mss., *perduxerit dispositionem meam.*

(a) Epiphanius Constantiæ seu Salaminiæ in Cypro insula episcopus, humanis rebus exemptus est circiter annum Christi 403. Ipsius adversus octoginta hæreses immensi operis, quod Panarium inscripsit, uoniusi epitome et anacephalosis Augustino cognita.

(a) Hæresum indiculus ab aliquo hic adjectus est : reperitur in plerisque Mss. non hoc loco, sed in fronte libri ante præfationem collocatus, cum hujusmodi titulo : « In hoc libro istæ hæreses continentur. »

- LIV. *Actiani, qui et Euknomiani.*
 LV. *Apollinaristæ.*
 LVI. *Antidicomaritæ.*
 LVII. *Mussaliani, sive Euchitæ.*
 LVIII. *Metangismonitæ.*
 LIX. *Seleuciani, vel Hermiani.*
 LX. *Proclianitæ.*
 LXI. *Putriciani.*
 LXII. *Ascitæ.*
 LXIII. *Passalorynchitæ.*
 LXIV. *Aquarii.*
 LXV. *Coluthiani.*
 LXVI. *Floriniani.*
 LXVII. *De mundi statu dissentientes.*
 LXVIII. *Nudis pedibus ambulantes.*
 LXIX. *Donatistæ, sive Donatiani.*
 LXX. *Pricillianistæ.*
 LXXI. *Cum hominibus non manducantes.*
 LXXII. *Rhetoriani.*
 LXXIII. *Christi divinitatem passibilem dicentes.*
 LXXIV. *Triformem Deum putantes.*
 LXXV. *Aquam Deo coeternam dicentes.*
 LXXVI. *Imaginem Dei non esse animam dicentes.*
 LXXVII. *Innumerabiles mundos opinantes.*
 LXXVIII. *Animas converti in dæmones et in quæcumque animalia existimantes.*
 LXXIX. *Liberationem omnium apud infros factam Christi descensio credentes.*
 LXXX. *Christi de Patre nativitati initium temporis dantes.*
 LXXXI. *Luciferiani.*
 LXXXII. *Jovinianistæ.*
 LXXXIII. *Arabici.*
 LXXXIV. *Heloidiani.*
 LXXXV. *Paterniani, sive Venustiani.*
 LXXXVI. *Tertullianistæ.*
 LXXXVII. *Abeloitæ.*
 LXXXVIII. *Pelagiani, qui et Cælestiani.*

I. SIMONIANI a Simone mago, qui baptizatus a Philippo diacono, sicut in Actibus Apostolorum legitur, pecunia voluit a sanctis Apostolis emere ut etiam per impositionem manus ejus daretur Spiritus sanctus. Illic magicis fallaciis deceperat multos (Act. viii, 9-19). Docebat autem detestandam turpitudinem indifferenter utendi feminis. Nec Deum fecisse mundum, dicebat. Negabat etiam carnis resurrectionem. Et asseribat se esse Christum. Idemque Jovem se credi volebat; Minervam vero meretricem quamdam Helenen¹, quam sibi sociam scelerum fecerat, imaginesque et suam et ejusdem meretricis discipulis suis præbebat adorandas, quas et Romæ tanquam deorum simulacra auctoritate publica constituerat. In qua urbe aposto-

¹ Editi, *Selenen*, At Mss., *Helenam*, aut, *Helenen*: verius. Hanc enim Simon delirabat fuisse Helenam ipsam Trojanam, ex Tertulliano, lib. de Anima, cap. 34, ex Philastrio, etc. *Elenen* etiam nominat Epiphanius, nec aliter Damascenus in opere de Hæresibus.

lus Petrus cum vera virtute Dei omnipotentis cæstinxit¹.

II. MENANDRIANI a Menandro etiam ipso mago, discipulo ejus, qui mundum assererat non a Deo, sed ab Angelis factum.

III. SATURNINIANI² a quodam Saturnino, qui turpitudinem Simonianam in Syria confirmasse perhibetur: qui etiam mundum solos angelos septem præter conscientiam³ Dei Patris fecisse dicebat.

IV. BASILIDIANI a Basilide, qui hoc distabat a Simonianis, quod trecentos sexaginta quinque cælos esse dicebat, quo numero dierum annus includitur. Unde etiam quasi sanctum nomen commendabat, quod est, ἑξαστάξ⁴, cujus nominis litteræ secundum græcam supputationem eundem numerum complent. Sunt enim septem, α, et β, et γ, et δ, et ε, et ζ, et η: id est unum, et duo, et centum, et unum, et decentia, et unum, et sexaginta; quæ sunt in summa trecenta sexaginta quinque⁵.

V. NICOLAITÆ a Nicolao nominati sunt; uno, ut perhibetur, ex illis septem quos Apostoli diaconos ordinaverunt (Act. vi, 5). Iste cum de zelo pulcherrime conjugis culparetur, velut purgandi se causa permisissetur, ut ea qui vellet uteretur. Quod ejus factum in sectam turpissimam versum est, qua placet usus indifferens feminarum. Hi nec ab iis quæ idolis immolantur cibos suos separant: et alios ritus gentilium superstitionum non aversantur⁶. Narrant etiam quodam fabulosa de mundo, nescio quæ barbara principum nomina miscentes disputationibus suis, quibus terreant auditores; quæ prudentibus risum potius faciunt, quam timorem. Intelligentur autem etiam isti non Deo tribuere creaturam, sed quibusdam potestatis, quas mirabili vel fingunt vanitate, vel credunt.

VI. GNOSTICI propter excellentiam scientiæ sic se appellatos esse, vel appellari debuisse gloriantur: cum sint superioribus omnibus vaniores atque turpiores. Denique cum ab aliis atque aliis per diversas terrarum partes aliter atque aliter nuncupentur, nonnulli eos etiam Borboritas vocant, quasi cæcosos, propter nimiam turpitudinem quam in suis mysteriis exercere dicantur. Aliqui eos a Nicolaitis exortos putant: alii a Carpocrate, de quo post loquemur.

¹ Illic in editis additur: « Dixerat enim se in monte Sinai legem Moysi in Patris persona dedisse Judæis: tempore Tiberii in Filii persona putative apparuisse: postea se in linguæ ignis spiritum sanctum super Apostolos venisse: Christum autem nec venisse, nec a Judæis quidquam perituisse. »

² Apud Epiphanium et Damascenum *Saturniniani* appellantur, eorumque auctor, *Saturnilus*. Sic etiam vocat Justinus in dialogo cum Tryphone, ac Theodoretus.

³ Unus e Vaticanis cælicibus, *præter scientiam*.

⁴ Sic manuscripti Epiphanius et Damasceno consentientes. At editi, *abraxas*.

⁵ Veterum manus scriptorum auctoritate expungimus verba hæc, quæ de Basilidianis hæreticis editi addunt: « Mundum istum vel hominem non credunt a Deo factum, sed a trecentesimo sexagesimo quinto orbo. Amatoria carniva studiose discunt. A Judæis non credunt Christum crucifixum, sed Simonem Cyrenensem, qui angariatus sustulit crucem ejus. »

⁶ Lov., *non aversantur*. Melius Er. cum Mss., *non aversantur*.

T: adunt autem dogmata fabulosissimis plena figmentis : etiam ipsi principum vel angelorum nominibus terribilibus infirmas animas capiunt ; et de Deo rerumque natura, fabulosa et a sanitate veritatis aliena multa contexunt. Animarum substantiam, Dei dicunt esse naturam, earumque adventum in hæc corpora et reditum ad Deum iisdem suis fabulis longissimis et stultissimis secundum suos errores inscriunt : et illos qui eis credunt faciunt, non multa, ut putant, scientia præpollere, sed multa, ut ita dicam, fabulositate vanescere¹. Dicuntur quoque bonum deum et malum deum in suis habere dogmatibus.

I. VII. CARPOCRATIANI sunt a Carpocrate, qui docebat omnem turpem operationem, omnemque adinventionem peccati : nec aliter evadi atque transiri principatus et potestates, quibus hæc placent, ut possit ad cælum superius perveniri. Hic etiam Jesum hominem tantummodo, et de utroque sexu natum putasse perhibetur, sed accepisse talem animam, qua sciret ea quæ superna essent, atque nuntiaret. Resurrectionem corporis simul cum Lege abieciat. Negabat a Deo factum, sed a nescio quibus virtutibus mundum. Sectæ ipsius fuisse traditur quædam Marcellina, quæ colebat imagines Jesu et Pauli et Homeri et Pythagoræ, adorando incensumque ponendo.

VIII. CERINTHIANI a Cerintho, iidemque Merinthiani a Merintho, mundum ab angelis factum esse dicentes, et carne circumcidi oportere, atque alia huiusmodi Legis præcepta servari. Jesum hominem tantummodo fuisse, nec resurrexisse, sed resurrecturum asseverantes. Mille quoque annos post resurrectionem in terreno regno Christi, secundum carnales ventris et libidinis voluptates, futuros fabulantur : unde etiam Chilianæ sunt appellati (Vid. lib. 20 de Civitate Dei, cap. 7).

IX. NAZARÆI, cum Dei Filium confiteantur esse Christum, omnia tamen veteris Legis observant, quæ Christiani per apostolicam traditionem non observare carnaliter, sed spiritualiter intelligere didicerunt (Vid. lib. 4 contra Cresconium, cap. 31).

X. EBIONÆI Christum etiam ipsi tantummodo hominem dicunt. Mandata carnalia Legis observant, circumcisionem scilicet carnis, et cætera, a quorum oneribus per Novum Testamentum liberati sumus. Huic hæresi Epiphanius Sampsæos et Elcesæos² ita copulat, ut sub eodem numero, tanquam una sit hæresis, ponat, aliquid tamen interesse significans : quamvis et in consequentibus loquatur de illis, ponens eos sub numero suo. Eusebius vero Elcesaitarum sectam commemorans, fidem in persecutione dicit negandam docuisse, et in corde servandam (Euseb., lib. 6, cap. 38).

XI. VALENTINIANI a Valentino, qui de natura rerum

¹ Editio Fr., « earumque adventum in hæc corpora cum aliis aereis animalibus dicunt fieri, per quas peccata in corporibus committuntur : nam illas animas quæ ex Dei procedunt substantia, reverti ad Deum immaculatas. Dicuntur quoque bonum Deum, » etc. Locum ex Mss. exemplaribus redintegravit Lovaniensis.

² In antiquis codicibus scrij tum reperimus cum aspiratione, *Helcesæos* ; et infra, *Helcesaitarum*, seu, *Helcesaitarum* sectam.

multa fabulosa confluit, triginta Æonas, id est, æcula, asserens existisse, quorum principium esse profundum et silentium, quod profundum etiam patrem appellat¹. Ex quibus duobus velut ex conjugio processisse perhibet intellectum et veritatem, et protulisse in honorem patris Æonas octo. De intellectu autem et veritate processisse verbum et vitam, et protulisse Æonas decem. Porro de verbo et vita processisse hominem et Ecclesiam, et protulisse Æonas duodecim. Itaque octo et decem et duodecim fieri triginta Æonas, habentes, ut diximus, primum principium de profundo et silentio. Christum autem a patre missum, id est, a profundo, spirituale vel celeste corpus secum attulisse : nihilque assumpsisse de virgine Maria, sed per illam tanquam per rivum² aut per fistulam sine ulla de illa assumpta carne transisse.³ Negat etiam resurrectionem carnis, solum per Christum spiritum et animam salutem accipere affirmans.

XII. SECUNDIANI⁴ hoc a Valentiniis distarc dicuntur, quod addunt opera turpitudinis.

XIII. PROLEMÆOS quoque discipulus Valentini, hæresim novam condere cupiens, quatuor Æonas et alios quatuor asserere maluit.

XIV. MARCUS etiam nescio quis hæresim condidit, negans resurrectionem carnis, et Christum non vere, sed putative passum asseverans. Duo quoque opinatus est ex adverso sibi esse principia, quiddam tale de Æonibus quale Valentinus affirmans.

XV. COLORBASUS⁵ secutus est istos, non multum aliter sentiens, vitam omnium hominum et generationem in septem sideribus consistere affirmans.

XVI. HERACLEONITÆ ab Heracleone discipulo superiorum, duo asserunt principia, unum ex altero, et ex his duobus alia plurima. Ferunt autem suos morientes novo modo quasi redimere, id est, per oleum, balneum et aquam, et invocationes quas hebraicis verbis dicunt super capita eorum.

XVII. OPHITÆ a colubro nominati sunt : coluber enim græce ὄφις dicitur. Hunc autem Christum arbitrantur : sed habent etiam verum colubrum assuetum eorum panes lambere, atque ita eis velut eucharistiam sanctificare. Quidam dicunt istos Ophitas ex Nicolaitis sive Gnosticis existisse, et per eorum fabulosa figmenta ad colubrum colendum fuisse perventum⁶.

¹ Michaelinus, Colbertinus et Vaticanus codices addunt, *silentium matrem*.

² Editio Fr., *tanquam per rimam*.

³ Quod hic in editis fuerat additum, « De trigesimo sæculo dicit diabolus genitum, et a diabolo alios natos qui fecerint hunc mundum. Et ideo malitiam non arbitrio tribuit, sed naturæ mundi, id est generi diabolico, » abest a Mss.

⁴ Lov. et aliquot Mss., *Secundiani*. Alii cum Fr., *Secundiani* : quorum scilicet princeps, *Secundus* a Philastrio, Epiphanio et ab aliis dicitur.

⁵ *Colarbasum* editi libri appellant, mutata altera vocali o in a, reluctantibus antiquis scripturis.

⁶ Ita in Mss. At in excusis describitur isthæc hæresis hoc fere modo : « Hunc autem colubrum qui decepit Adam et Evam, Christum arbitrantur : sed habent etiam verum colubrum, quem nutriunt et venerantur. Qui et incantante sacerdote egreditur de spelunca, et ascendit super altare, inmixtum speluncæ, et oblationes eorum lambit, et,

XIII. CAIANI propterea sic appellati, quoniam Cain honorant, dicentes eum fortissimæ esse virtutis. Simoni et Judam traditorem divinum aliquid putant, et scelus ejus beneficium deputant; asserentes eum præscisse quantum esset generi humano Christi passio profutura, et occidendum Judæis propterea tradidisse. Illi etiam, qui schisma facientes in primo populo Dei, terra dehiscente perierunt¹ (*Num. xvi, 31-33*), et Sodomitas colere perhibentur. Blasphemant Legem, et Deum Legis auctorem, carnisque resurrectionem negant.

XIX. SETMAÏ nomen acceperunt a filio Adæ, qui vocatus est Seth: eum quippe honorant, sed fabulosa et hæretica vanitate. Dicunt enim eum de superna matre natum, quam perhibent convenisse cum superno patre, unde divinum semen aliud nasceretur, tanquam filiorum Dei. Illi quoque multa de principatibus et potestatibus vanissima fabulantur. Quidam eos dicunt Sem filium Noe Christum putare.

XX. ARCONITICI a principibus appellati, universitatem, quam Deus condidit, opera esse principum dicunt. Operantur etiam quamdam turpitudinem. Resurrectionem carnis negant.

XXI. CERDONIANI a Cerdone nominati, qui duo principia sibi adversantia dogmatizavit: Deumque Legis ac Prophetarum non esse patrem Christi, nec bonum Deum esse, sed justum; patrem vero Christi bonum: Christumque ipsum neque natum ex femina, neque habuisse carnem; nec vere mortuum vel quidquam passum, sed simulasse passionem. Quidam vero in duobus principis suis duos deos ita eum dixisse perhibent, ut unus eorum esset bonus, alter autem malus. Resurrectionem mortuorum negat, spernens etiam Testamentum Vetus.

XXII. MARCION quoque, a quo Marcionite appellati sunt², Cerdonis secutus est dogmata de duobus principis: quamvis Epiphanius eum tria dicit asseruisse principia, bonum, justum, pravum: sed Eusebius Sincrum quemdam, non Marcionem, trium principiorum atque naturarum scribit auctorem, (*Euseb. lib. 5, cap. 43*).

XXIII. APPELLITÆ sunt, quorum Apelles est princeps, qui duos quidem deos introducit, unum bonum, alterum malum: non tamen in duobus diversis atque inter se adversis esse principis; sed unum esse principium, deum scilicet bonum; et ab illo factum alterum: qui cum malignus esset, inventus est in sua mundum malignitate fecisse. Hunc Apellem dicunt quidam etiam de Christo tam falsa sensisse, ut diceret eum non quidem carnem deposuisse de caelo³, sed ex elementis mundi accepisse, quam mundo reddidit, cum sine carne resurgens ascendit in caelum.

¹ involvens se circa eas, regreditur ad speluncam: et ita confringunt orationes in Eucharistiam, quasi a serpente Christo, ut illi putant, sanctificatas. Tradunt hujus serpentis cultum a Nicolaitis sive Gnosticis ad istos deducunt.

² Post, perierunt, editi addebant, *Chore, Dathan et Aviron*; id non habent Mss.

³ Editi, a quo Marcionistæ appellati sunt.

⁴ Sola editio Lovaniensium, *duxisse de caelo*.

XXIV. SEVERIANI a Severo exorti, vinum non bibunt, eo quod fabulosa vanitate de satana et terra germinasse asserant vitem. Etiam ipsi non sanam doctrinam suam, quitus volunt, inflant nominibus principum, carnis resurrectionem cum Vetere Testamento respicientes¹.

XXV. TATIANI a Tatiano² quodam instituti, qui et Eucratitæ appellati sunt, nuptias damnant, atque omnino pares eas fornicationibus aliisque corruptionibus faciunt: nec recipiunt in suorum numerum conjugio utentem, sive marem, sive feminam. Non vescuntur carnibus, easque omnes abominantur. Prolationes quasdam fabulosas sæculorum etiam isti sapiunt. Saluti primi hominis contradicunt. Epiphanius Tatiano et Encratitas ita discernit, ut Encratitas Tatiani schismaticos dicat³.

XXVI. CATAPHRYGES sunt, quorum auctores fuerunt Montanus tanquam paraclitus, et duæ prophetissæ ipsius, Prisca et Maximilla. Illis nomen provincia Phrygia dedit, quia ibi exstiterunt, ibique vixerunt: et etiam nunc in eisdem partibus populos habent. Adventum Spiritus sancti a Domino promissum, in se potius quam in Apostolis fuisse asserunt redditum. Secundas nuptias pro fornicationibus habent: et ideo dicunt eas permisisse apostolum Paulum, quia ex parte sciebat, et ex parte prophetabat: nondum enim venerat quod perfectum est (*I Cor. xiii, 9, 10*). Hoc autem perfectum in Montanum et in ejus prophetissas venisse delirant. Sacramenta perhibentur habere funesta: nam de infantis anniculi sanguine, quem de toto ejus corpore minutis punctuorum vulneribus extorquent, quasi eucharistiam suam conficere perhibentur, miscentes eum farinæ, panemque inde facientes: qui puer si mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre; si autem vixerit, pro magno sacerdote⁴.

XXVII. PEPUZIANI⁵ sive Quintilliani, a loco quodam nominati sunt, quam civitatem desertam dicit Epi-

¹ subjungunt editi: « Hic præterea Philumeneam quamdam puellam dicebat ins: iratum divinitus ad præsentanda futura: ad quam somnia atque æstus sui animi referens, divinationibus seu præsigiis eius secretim erat sollicitus præmoneri, eodem phantasmate eidem Philumeneæ pueri habitu se demonstrante, qui puer apprensus Christum se aliquando, aliquando esse assereret Paulum. A quo phantasmate sciscitans, ea soleret respondere, quæ se audientibus taceret. Nonnulla quoque illam miracula operari solitam, inter quæ illud præcipuum, quod in angustissimæ oris: nullam vitæam autem grandem immitteret, eumque extremis digitulis levare soleret illæsum, eoque solo quasi divinitus sibi cibo dato fuisset contenta. » Abest id totum a vss. quod forte cum esset a quodam in ora libri, non de Severo, sed de Appelle annotatum, librarii hallucinantes isthuc transtulerunt. De Appelle ac ejusdem Philumene Tertullianus, lib. de Præscript., cap. 6 et 50.

² Editi ferunt, a Tacio; sed Mss., a Tatiano: quod eum nomine veteres historici appellant.

³ Editi, dicunt. Melius aliquot Mss., *dicat*. Refer ad Epiphanius, qui Encratitas *apostolusna Tullianæ* dicit in Epitome.

⁴ Colbertini codices duo et unus e Vaticanis, *pro magno martyre; si autem vixerit, pro summo sacerdote*. Alii Vaticanis cum antiquissimo Floriacensi, cum Becheronensi, etc., *pro martyre; si autem vixerit, pro maximo sacerdote*. Michaelianus Ms., *pro primo sacerdote*.

⁵ In omnibus prope Mss., *Pepudiani*: et infra pro, *Pepuzia*, constanter scriptum est, *Pepudiu*.

phanus. Hanc autem isti divinum aliquid esse arbitantes, Jerusalem vocant: tantum dantes mulieribus principatum, ut sacerdotio quoque apud eos honorantur. Dicunt enim Quintillæ et Priscillæ in eadem civitate Pepuza Christum specie femine revelatum: unde ab hac Quintilliani etiam nuncupantur. Faciunt et ipsi de sanguine infantis, quod Cataphryges facere¹ supra diximus: nam et ab eis perhibentur exorti. Denique alii hanc Pepuzam non esse civitatem, sed villam dicunt fuisse Montani et prophetissarum ejus Priscæ et Maximillæ; et quia ibi vixerunt, ideo locum meruisse appellari Jerusalem.

XXVIII. ARTOTYRITÆ sunt, quibus oblatio eorum hoc nomen dedit: offerunt enim panem et caseum, dicentes a primis hominibus oblationes de fructibus terræ et ovium fuisse celebratas. Hos Pepuzianis jungit Epiphanius.

XXX. TESSARESCÆDECATITÆ hinc appellati sunt quod non nisi quarta decima luna² Pascha celebrant, quilibet septem dierum occurrat dies; et si dies dominicus occurrerit, ipso die jejulant et vigilant.

XXX. ALOGI³, propterea sic vocantur, tanquam sine verbo (*λόγος* enim græce verbum dicitur), quia Deum Verbum recipere noluerunt, Joannis Evangelium respicientes, cujus nec Apocalypsin accipiunt, has videlicet scripturas negantes esse ipsius.

XXXI. ADAMIANI ex Adam dicti, cujus imitantur in paradiso nuditatem, quæ fuit ante peccatum. Unde et nuptias aversantur: quia nec priusquam peccasset Adam, nec priusquam dimissus esset de paradiso, cognovit uxorem. Credunt ergo quod nuptiæ futuræ non fuissent, si nemo peccasset. Nudi itaque mares feminaeque conveniunt, nudi lectiones audiunt, nudi orant, nudi celebrant sacramenta, et ex hoc paradysum suam arbitrantur Ecclesiam.

XXXII. ELCESÆOS et SAMPSÆOS hic tanquam ordine suo commemorat Epiphanius, quos dicit a quodam pseudopropheta esse deceptos, qui vocabatur Elci (a), ex cujus genere duas mulieres tanquam deas ab eis perhibet adoratis: cetera Elbionæis tenere similia.

XXXIII. THEODOTIANI a Theodoto⁴ quodam instituti, hominem tantummodo Christum asseverant. Quod dicitur idem Theodotus propterea docuisse, quia in persecutione lapsus isto modo se casus sui devitare putabat opprobrium, si non Deum negasse, sed hominem videretur.

XXXIV. MELCHISEDECIANI, Melchisedec sacerdotem Dei excelsi, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur.

XXXV. BARDESANISTÆ a quodam Bardesane, qui in doctrina Christi prius existisse perhibetur insignis: sed postea, quamvis non per omnia, in Valen-

¹ Mss., quod Cataphrygus facere.

² Editi hic addunt, mense martio.

³ In editis, Alogiani. Restituendum ex Mss., Alogi: qui a græcis hæresigraphis dicuntur: Alogoi.

⁴ Editi, a Theodotione: pauloque post, idem Theodotion. Castigatur ex Vaticano codice.

(a) Ab Epiphanio in Anacephalæosi *Elkesaios* nominatur; in Fanarii *Elcæi*, in Fanarii synopsi *Elxa*.

tini hæresim lapsus est¹.

XXXVI. NOETIANI a quodam Noeto, qui dicebat Christum eundem ipsum esse Patrem et Spiritum sanctum.

XXXVII. VALESII et se ipsos castrant, et hospites suos, hoc modo existimantes Deo se debere servire. Alia quoque hæretica docere dicuntur et turpia: sed qua illa sint, nec ipse commemoravit Epiphanius, nec usquam potui reperire.

XXXVIII. CATHARI², qui se ipsos isto nomine, quasi propter munditiam, superbissime atque odiosissime nominant, secundas nuptias non admittunt, penitentiam denegant, Novatum sectantes hæreticum: unde etiam Novatiani appellantur.

XXXIX. ANGELICI, in angelorum cultum inclinati, quos Epiphanius jam omnino defecisse testatur.

XL. APOSTOLICI, qui se istq nomine arrogantissime vocaverunt, eo quod in suam communionem non reciperent utentes conjugibus et res proprias possidentes: quales habet Catholica³ et monachos et clericos plurimos. Sed ideo isti hæretici sunt, quoniam se ab Ecclesia separantes, nullam spem putant eos habere, qui utuntur his rebus, quibus ipsi carent. Eneratitii isti similes sunt: nam et Apotactitæ (a) appellantur. Sed et alia nescio quæ propria hæretica docere perhibentur.

XLI. SABELLIANI ab illo Noeto quem supra memoravimus, defluxisse dicuntur; nam et discipulum ejus quidam perhibent fuisse Sabellium. Sed qua causa duas hæreses eas Epiphanius computet, nescio: cum fieri potuisse videamus, ut fuerit Silius iste famosior, et ideo ex illo celebrius hæc hæresis nomen accepit. Noetiani enim difficile ab aliquo sciuntur: Sabelliani autem sunt in ore multorum. Nam et Praxeanos eos a Præxa quidam vocant; et Hermogeniani vocari ab Hermogene potuerunt: qui Præxas et Hermogene eadem sentientes, in Africa fuisse dicuntur. Nec tamen istæ plures sectæ sunt; sed unius sectæ plura nomina, ex his hominibus qui in ea maxime innotuerunt: sicut Donatistæ, iidem Parmenianistæ; sicut Pelagiani, iidem Cælestiani. Unde ergo sit factum ut Noetianos et Sabellianos, non unius hæresis duo nomina, sed tanquam duas hæreses supradictus Epiphanius poneret, liquido invenire non potui: quia si quid inter se differunt, tam obscure dixit, studio forsitan brevitalis, ut non intelligam: loco quippe isto, quo et nos, tam longe a Noetianis Sabellianos commemorans: Sabelliani, inquit, similia Noeto dogmatizantes, præter hoc quod dicunt Patrem non esse passum (Epiphanius, in Anacephalæosi). Quomodo de Sabellianis intelligi potest, cum sic innotuerint dicere Patrem passum, ut Patripassiani quam Sabelliani crebrius nuncupentur? Aut si forte in eo quod ait, præter

¹ Post, lapsus est, adjecta erant in excusis libris verba hæc, addens de suo, ut fato ascriberet conversationes hominum; quæ in Mss. nostris non reperimus.

² In Mss.: Catharæ sive Novatiani, qui se ipsos, etc. Græcis sunt, Katharoi.

³ In editis, catholica Ecclesia. Absent, Ecclesia, a Mss.

(a) Et est, Remuneratores.

hæc quod dicunt Patrem non esse passum, Noctianos hæc dicere intelligi voluit, quis eos in hac ambiguitate discernat? Vel quomodo possunt intelligi quilibet eorum Patrem passum fuisse non dicere, cum dicant eundem ipsum esse et Patrem et Filium et Spiritum sanctum? Philaster autem Brixianus episcopus, in prolixissimo libro quem de hæresibus condidit, et centum viginti octo hæreses arbitratus est computandas, Sabellianos continuo post Noctianos ponens: *Sabellius, inquit, discipulus ejus, qui similitudinem sui doctoris iidem secutus est, unde et Sabelliani postea sunt appellati, qui et Patripassiani, et Praxeani a Praxea, et Hermogeniani ab Hermogene, qui fuerunt in Africa, qui et ita sentientes abjecti sunt ab Ecclesia catholica.* Certe iste eosdem postea Sabellianos dixit appellatos, qui ea quæ Noctus sentiebant; et alia nomina ejusdem sectæ commemoravit: et tamen Noctianos et Sabellianos sub duobus numeris tanquam duas hæreses posuit; qua causa, ipse viderit.

XLII. ORIGENIANI a quodam Origene dicti sunt; non illo qui fere omnibus notus est, sed ab alio nescio quo, de quo vel sectatoribus ejus Epiphanius loquens: *Origeniani, inquit, cujusdam Origenis; turpia autem sunt operationis, isti sunt nefanda facientes, sua corpora corruptioni tradentes (a).* Alios autem Origenianos continuo subjiciens:

XLIII. ORIGENIANI, inquit, alii, qui et Adamantii tractatoris, qui et mortuorum resurrectionem repellunt; Christum autem creaturam et Spiritum sanctum introducentes: *paradisum autem et celos et alia omnia allegorizantes.* Hæc quidem de Origene Epiphanius: sed qui eum defendunt, unius ejusdemque substantiæ esse, dicunt, docuisse, Patrem et Filium et Spiritum sanctum; neque resurrectionem repulisse mortuorum: quamvis et in istis eum convincere studeant, qui ejus plura legerunt. Sed sunt hujus Origenis alia dogmata, quæ catholica Ecclesia omnino non recipit, in quibus nec ipsum falso arguit, nec potest ab ejus defensoribus falli: maxime de purgatione et liberatione, ac rursus post longum tempus ad eadem mala revolutione rationalis universæ creaturæ. Quis enim catholicus christianus vel doctus vel indoctus non vehementer exhorreat eam quam dicit purgationem malorum, id est, etiam eos qui hanc vitam in flagitiis et facinoribus et sacre legis atque impietati-

bus quamlibet maxime finierunt, ipsum etiam postremo diabolum atque angelos ejus, quamvis post longissima tempora, purgatos atque liberatos regno Dei lucique restitui, et rursus post longissima tempora omnes qui liberati sunt, ad hæc mala denovo relabi et reverti; et has vices alternantes beatitudinum et miseriarum rationalis creaturæ semper fuisse, semper fore? De qua vanissima impietate adversus philosophos, a quibus ista didicit Origenes, in libris de Civitate Dei diligentissime disputavi (In libro 21).

XLIV. PAULIANI a Paulo Samosateno, Christum non semper fuisse dicunt; sed ejus initium, ex quo de Maria natus est, asseverant: nec eum aliquid amplius quam hominem putant. Ista hæresis aliquando cujusdam Artemonis fuit: sed cum defecisset, instaurata est a Paulo, et postea sic a Photino confirmata, ut Photiniani quam Pauliani celebrius nuncupentur. Istos sane Paulianos baptizandos esse in Ecclesia catholica Nicæno concilio constitutum est. Unde credendum est eos regulam Baptismatis non tenere, quam secum multi hæretici cum de Catholica discederent abstulerunt, eamque custodiunt.

XLV. PHOTINUS ab Epiphanio non continuo post Paulum sive cum Paulo, sed aliis interpositis ponitur. Non tacetur sane similia credidisse: secundum aliquid tamen adversatus ei dicitur; sed quid sit ipsum aliquid, omnino non dicitur. Philaster autem continuatim ponit ambos sub singulis et propriis numeris, quasi hæreses duas, cum dicat Photinum in omnibus Pauli secutum fuisse doctrinam.

XLVI. MANICHÆI a quodam Persa exstiterunt, qui vocabantur Manes: quamvis et ipsum, cum ejus insana doctrina cœpisset in Græcia prædicari, Manichæum discipuli ejus appellare maluerunt, devitantes nomen insanie. Unde quidam eorum quasi doctiores, et eo ipso mendaciores, geninata n littera, Manichæum vocant, quasi manna fundentem. Iste duo principia inter se diversa et adversa, eademque æterna et cœterna, hoc est semper fuisse, composuit: duasque naturas atque substantias, boni scilicet et mali, sequens alios antiquos hæreticos, opinatus est. Quarum inter se pugnam et commixtionem, et boni a malo purgationem, et boni quod purgari non poterit, cum malo in æternum damnationem, secundum sua dogmata asseverantes, multa fabulantur, quæ cuncta intexere hinc

¹ Forte pro, et centum, legendum est, centum et. M.

² Lov.: *Origenis discipuli.* Vox, *discipuli*, abest ab Fr. et Mss. necnon a græco textu Epiphani.

³ In Mss., *inenarrabilia facientes.* Græce est, *arrêtopoiouñtes.*

⁴ Editi, « qui et Adamantii tractatoris illius sectatores, qui et mortuorum resurrectionem negant: Christum autem et Spiritum sanctum creaturam dicunt paradisum; autem et celos et alia non credunt esse secundum litteram, sed in allegoria. » Veteres autem libri pressius inhaerent græco.

⁵ Soli editi, *repulisse mortuorum: sed quæ ejus plura legerint, contradicunt. Sunt et alia hujus Origenis dogmata.*

⁶ Sic Mss. At editi, ab ejus defensoribus excusari.

(a) Epiphanius in Panario quidem hæres. 63 et 64, aperte profitetur nescire se an Origeniani isti turpes ab Origene Adamantio dicti sint, an ab alio Origene: sed proleto ut Anacephalæosi, quæ s. la sine Panario venit in manus Augustini, de utrisque Origenianis sic dicit obscure, ut

priores non ab eodem Origene Adamantio, sed ab alio profectos crederes.

¹ Veterum codicum auctoritate removimus quod in excusis hic addebatur: « Dicit præterea ipse Origenes, quod « Filius Dei sanctis hominibus comparatus, veritas est; Patri collatus, mendacium: et quantum distant Apostoli « Christo, tantum Filius Patri. Unde nec orandum est Filius « cum Patre, quia non est auctor indulgentiarum petitionum, sed supplicator. »

² In excusis, *Artemonii.* At in Mss., *Artemonis.*

³ Sic omnino ferunt Mss. At editi, *cœpisset nomen prædicari: nam antehac Urbicus (imo, Cubricus, ex Epiphanio, hæres. 61) vocabatur. Sed in Græcia discipuli ejus vitantes nomen insanie, quasi doctiores, et eo ipso mendaciores, geninata n littera, Manichæum, quasi manna fundentem, pro Manichæo, id est insano, appellaverunt. Iste duo principia, etc.*

operi nimis longum est. Ex his autem suis fabulis vanis atque impiis coguntur dicere, animas bonas, quas censent ab animarum malarum naturæ scilicet contrariæ commixtionem liberandas, ejus cujus Deus est esse naturæ. Proinde mundum a natura boni, hoc est, a natura Dei factum, constituentur quidem, sed de commixtione boni et mali, quæ facta est, quando inter se utraque natura pugnavit. Ipsam vero boni a malo purgationem ac liberationem, non solum per totum mundum et de omnibus ejus elementis virtutes Dei¹ facere dicunt, verum etiam Electos suos per alimenta quæ sumunt. Et eis quippe alimentis, sicut universo mundo, Dei substantiam perhibent esse commixtam: quam purgari putant in Electis suis eo genere vitæ, quo vivunt Electi Manichæorum, velut sanctius et excellentius Auditoribus suis. Nam his duabus professionibus, hoc est Electorum et Auditorum, Ecclesiam suam constare voluerunt. In cæteris autem hominibus, etiam in ipsis Auditoribus suis, hanc partem bonæ divinæque substantiæ quæ mixta et colligata in escis et potibus detinetur, maximequo in eis qui generant filios, arctius et inquinatius colligari putant. Quidquid vero undique purgatur luminis, per quasdam naves, quas esse lunam et solem volunt, regno Dei, tanquam propriis sedibus reddi. Quas itidem naves de substantia Dei pura perhibent fabricatas. Lucemque istam corpoream animantium mortalium oculis adjacentem, non solum in his navibus, ubi eam purissimam credunt, verum etiam in aliis quibusque lucidis rebus, ubi secundum ipsos tenetur admixta, creditorque purganda, Dei dicunt esse naturam. Quinque enim elementa quæ genuerunt principes proprios, genti tribunt tenebrarum: eaque elementa his nominibus nuncupant, fumum, tenebras, ignem, aquam, ventum. In fumo nata animalia bipedia, unde homines ducere originem censent; in tenebris, serpentina; in igne, quadrupedia; in aquis, natatilia; in vento, volatilia. His quinque elementis malis debellandis alia quinque elementa de regno et substantia Dei missa esse, et in illa pugna fuisse permixta; fumo aera, tenebris lucem, igni malo ignem bonum, aque male aquam bonam, vento malo ventum bonum. Naves autem illas, id est, duo cœli luminaria, ita distinguunt, ut lunam dicant factam ex bona aqua, solem vero ex igne bono. Esse autem in eis navibus sanctas virtutes, quæ se in masculos transfigurant, ut illiciant feminas gentis adversæ, et rursus in feminas, ut illiciant masculos ejusdem gentis adversæ²; et per hanc idecebram commota eorum concupiscentia fugiat de illis lumen, quod membris suis permixtum tenebant, et purgandum suscipiatur ab angelis lucis, purgatumque illis navibus imponatur ad regna propria repon-

¹ Editi, *virtutem Dei*. Melius Mss., *virtutes Dei*: quas nimirum infra Manichæi dicunt esse in sole et luna tanquam in duabus navibus *sanctas virtutes*. Concordat in Augiensi exemplari vetus ille de hæresibus liber, quem indito nomine prædestinati publicavit Jacobus sirmondus; qui tamen hoc loco *virtutem Dei* edidit.

² Hæc pars sententiæ, et rursus..... *gentis adversæ*, restituitur ex Mss. Vide librum de Natura Boni, cap. 44.

tandem. Qua occasione, vel potius execrabilis superstitiosis quadam necessitate, coguntur Electi eorum velut eucharistiam conspersam cum sanguine humano sumere, ut etiam inde, sicut de aliis cibis quos accipiunt, substantia illa divina purgetur. Sed hoc se facere negant, et alios nescio quos sub nomine Manichæorum facere affirmant. Detecti sunt tamen in ecclesia, sicut scis, apud Carthaginem, jam te ibi diacono constituto, quando instante Urso tribuno, qui tunc domui regis præfuit, aliqui adhaerenti sunt (a): ubi puella nomine Margarita istam nefariam turpitudinem prodidit, quæ cum esset annorum nondum duodecim, propter hoc coelestem mysterium se dicebat esse vitiatam³. Tunc Eusebiam quandam manichæam quasi sanctimonialem, idipsam propter hoc ipsum passam, vix compulsi confiteri, cum primo illa se asseruisset integram, atque ab obstetricæ inspicere postulasset: quæ inspecta, et quid esset inventa, totum illud turpissimum scelus, ubi ad excipiendum et commiscendum concumbentium seuen farina substernitur (quod Margarita indicante absens non audierat), similiter indicavit. Et recenti tempore nonnulli eorum reperti, et ad ecclesiam ducti, sicut Gestia episcopalia quæ nobis misisti ostendunt, hoc non sacramentum, sed execramentum, sub diligenti interrogatione confessi sunt: quorum unus nomine Viator, eos qui ista faciunt proprie Catharistas⁴ vocari dicens, cum alias ejusdem manichææ secte partes in Mattarios⁵, et specialiter Manichæos, distribui perhiberet, omnes tamen has tres formas ab uno auctore propagatas, et omnes generaliter manichæos esse, negare non potuit. Et certe illi libri manichæi sunt omnibus sine dubitatione communes, in quibus libris illa portenta ad illicandos et per concupiscentiam dissolvendos utriusque sexus principes tenebrarum, ut liberata fugiat ab eis, quæ captivata tenebatur in eis divina substantia, de masculorum in feminas et feminarum in masculos transfiguratione conscripta sunt, unde ista, quam quilibet eorum negant⁶ ad se pertinere, turpitudine defluxit. Divinas enim virtutes, quantum possunt, imitari se putant, ut purgent Dei sui partem: quam profecto, sicut in omnibus corporibus coelestibus et terrestribus, atque in omnium rerum seminibus, ita et in hominis semine teneri existimant inquinatam. Ac per hoc sequitur eos, ut sic eam etiam de semine humano, quemadmodum de aliis seminibus quæ in alimentis sumunt, debeant manducando purgare. Unde etiam Catharistas appellatur, quasi purgatores, tanta eorum purgantes diligentia, ut se nec ab hac tam horrenda cibi turpitudine absteineant. Nec vescuntur tamen car-

¹ Sic Mss. Editi autem habent, *violatam*.

² Hic editi addunt, *id est mundatores vel purgatores*.

³ Editi, *Macarios*: quod erratum secutus est Sirmondus in suo prædestinato; quamquam Augiense ejusdem prædestinati exemplar præfert, *Mattarios*. Sic vero habent hæc etiam Augustini Mss. omnes. Nempe quia in mattis dormiunt, Mattarii appellantur, ex libro 5 contra Faustum, cap. 5.

⁴ Ita Vaticani duo Mss. At editi, *unde ista eorum, quam quilibet negant*, etc.

(a) Vid. Rossid. in Vita Augustini, cap. 16.

nibus, tanquam de mortuis vel occisis fugerit divina substantia, tantumque ac tale inde remanserit, quod iam dignum non sit in Electorum ventre purgari. Nec ora saltem sumunt, quasi et ipsa cum franguntur exsperant, nec oporteat ullis mortuis¹ corporibus vesci, et hoc solum vivat ex carne, quod farina, ne moriatur, excipitur. Sed nec alimonia lactis utuntur, quamvis de corpore animantis vivente mulgeatur sive sugatur: non quia putant divinæ substantiæ nihil ibi esse permixtum, sed quia sibi error ipse non constat. Nam et vinum non bibunt, dicentes se esse principum tenebrarum; cum vescantur urvis: nec musti aliquid, vel recentissimi, sorbent. Animas Auditorum suorum in Electos revolvi arbitrantur, aut feliciore compendio in escis Electorum suorum, ut jam inde purgata in nulla corpora revertantur. Cæteras autem animas et in pecora redire putant, et in omnia² quæ radicibus fixa sunt atque aluntur in terra. Herbas enim atque arbores sic putant vivere, ut vitam quæ illis inest, et sentire credant, et dolere, cum læduntur³: nec aliquid inde sine cruciatu eorum quemquam posse vellere aut carpere. Propter quod, agrum etiam spinis purgare, nefas habent. Unde agriculturam, quæ omnium artium est innocentissima, tanquam plurium homicidiorum ream dementer accusant: suisque Auditoribus ideo hæc arbitrantur igno-ci, quia præbent inde alimenta Electis suis; ut divina illa substantia in eorum ventre purgata, impetret eis veniam, quorum traditur oblatione purganda. Itaque ipsi Electi, nihil in agris operantes, nec poma carpentes, nec saltem folia ulla vellentes, expectant hæc afferri usibus suis ab Auditoribus suis, viventes de tot ac tantis secundum suam vanitatem homicidiis alienis. Monent etiam eosdem Auditores suos, ut si vescantur carnibus, animalia non occidant, ne offendant principes tenebrarum in cælestibus colligatos, a quibus omnem carnem dicunt originem ducere: et si nuntur conjugibus, conceptum tamen generationemque devitent, ne divina substantia quæ in eos per alimenta ingreditur, vinculis carnis ligetur in prole. Sic quippe in omnem carnem, id est, per escas et potus venire animas credunt. Unde nuptias sine dubitatione condemnant, et quantum in ipsis est, prohibent; quando generare prohibent, propter quod conjugia copulanda sunt, Adam et Evam ex parentibus principibus fumi asserunt natos: cum pater eorum nomine Saclas sociorum suorum fetus omnium devorasset, et quidquid inde commixtum divinæ substantiæ ceperat, cum uxore concubens in carne proles tanquam tenacissimo vinculo colligasset. Christum autem fuisse affirmant, quem dicit nostra Scriptura serpentem, a quo illuminatos asserunt, ut cognitionis oculos aperirent, et bonum malumque dignoscerent: cumque Christum novissimis temporibus venisse ad animas, non ad corpora liberanda. Nec fuisse in carne vera, sed simulatam speciem carnis

ludificandis humanis sensibus præbuisse, ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem similiter mentiretur. Deum qui Legem per Moysen dedit, et in Hebræis Prophetis locutus est, non esse verum Deum, sed unum ex principibus tenebrarum. Ipsiusque Testamenti Novi scripturas tanquam infalsatas ita legunt, ut quod volunt inde accipiant, quod nolunt rejiciant, cisque tanquam totum verum habentes⁴ nonnullas apocryphas anteponant. Promissionem Domini Jesu Christi de paraclete Spiritu sancto (*Joan. xvi, 7*) in suo hæresiarcha Manichæo dicunt esse completam. Unde se in suis litteris Jesu Christi apostolum dicit, eo quod Jesus Christus se missurum esse promiserit atque in illo miserit Spiritum sanctum. Propter quod etiam ipse Manichæus duodecim discipulos habuit, ad instar apostolici numeri, quem numerum Manichæi hodieque custodiunt. Nam ex Electis suis habent duodecim, quos appellant magistros, et tertium decimum principem ipsorum: episcopos autem septuaginta duos, qui ordinantur a magistris; et presbyteros, qui ordinantur ab episcopis. Habent etiam episcopi diaconos. Jam cæteri tantummodo Electi vocantur: sed mittuntur etiam ipsi qui videntur idonei, ad hunc errorem, vel ubi est, sustentandum et augendum; vel, ubi non est, etiam seminandum. Baptismum in aqua nihil cuiquam perhibent salutis afferre: nec quemquam eorum quos decipiunt, baptizandum putant. Orationes faciunt ad solem per diem, quaqua versum circuit: ad lunam per noctem, si apparet; si autem non apparet, ad aquiloniam partem, qua sol cum occiderit, ad orientem revertitur, stant orantes. Peccatorum originem non libero arbitrio voluntatis, sed substantiæ tribuunt gentis adversæ: quam dogmatizantes esse hominibus mixtam, omnem carnem non Dei, sed malæ mentis perhibent esse opificium, quæ a contrario principio Deo cœterna est. Carnalem concupiscentiam, qua caro concupiscit adversus spiritum, non ex vitata in primo homine natura nobis inesse infirmitatem; sed substantiam volunt esse contrariam, sic nobis adhaerentem, ut quando liberamur atque purgamur, separetur a nobis, et in sua natura etiam ipsa immortaliter vivat: easque duas animas, vel duas mentes, unam bonam, alteram malam, in uno homine inter se habere conflictum, quando caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem (*Galat. v, 17*). Nec in nobis sanatum hoc vitium, sicuti nos dicimus, nunquam futurum: sed a nobis sejunctum atque seclusam substantiam istam mali, et finito isto sæculo post conflagrationem mundi in globo quodam, tanquam in carcere sempiterno, esse victuram. Cui globo affirmant accessurum semper et adhæsurum quasi coopertorium atque tectorium ex animabus, natura quidem bonis, sed tamen quæ non potuerint a naturæ malæ contagione mundari.

XLVII. HIERACITÆ⁵, quorum auctor Hieraca nun-

¹ Aliquot Mss., *illis mortuis*.

² Sola editio Lov., *et omnia*; omisso, *in*.

³ In Mss., *cum læduntur*.

⁴ Sic veteres Mss. Al editi, *eisque tanquam non vitam veram habentibus nonnullas*, etc.

⁵ Editi, *Hierachitæ*. Al Mss. absque aspiratione in quarta syllaba, *Hieracite*. Græci, *Ierakitai*.

cupatur, resurrectionem carnis negant. Monachos tantum et monachas et conjugia non habentes in communionem recipiunt. Ad regnum celorum non pertinere parvulos dicunt, quia non sunt e's ulla merita certaminis, quo vitia superantur¹.

XLVIII. MELETIANI a Meletio nuncupati, nolentes orare cum conversis, id est, eis qui in persecutione ceciderunt, schisma fecerunt². Nunc autem dicuntur Ariani esse conjuncti.

XLIX. ARIANI ab Ario, in eo sunt notissimi errore, quo Patrem et Filium et Spiritum sanctum nolunt esse unitis ejusdemque naturæ atque substantiæ, aut, ut expressius dicatur, essentiæ, quæ *οὐσία* græce appellatur sed esse Filium creaturam; Spiritum vero sanctum creaturam creaturæ, hoc est, ab ipso Filio creatum volunt. In eo autem quod Christum sine anima solam carnem suscepisse arbitrantur, minus noti sunt: nec adversus eos ab aliquo inveni de hac re aliquando fuisse certatum. Sed hoc verum esse, et Epiphanius non tacuit, et ego ex eorum quibusdam scriptis et colloquutionibus certissime comperi. Rebaptizari quoque ab his Catholicos novimus; utrum et non catholicos, nescio.

L. VADIANOS³, quos appellat Epiphanius, et schismaticos, non hæreticos vult videri; alii vocant Anthropomorphitas, quoniam Deum sibi fingunt cogitatione carnali in similitudinem hominis corruptibilis: quod rusticitati eorum tribuit Epiphanius, parcens eis ne dicantur hæretici. Eos autem separasse se dicit a communionem nostram, culpando episcopos divites, et pascha cum Judæis celebranda. Quamvis sint qui eos in Ægypto Ecclesiæ catholicæ communicare asseverent. De Photinianis autem, quos isto loco Epiphanius commemorat, jam superius satis locutus sum.

LI. SEMIARIANOS Epiphanius dicit, qui similis essentiæ (*ὁμοιοῦσες*) dicunt Filium⁴, tanquam non plenos Arianos: quasi Ariani nec similem velint; cum hoc Eunomiani dicere cèlebrentur.

LII. MACEDONIANI sunt a Macedonio⁵, quos et *Πνευματομάχους* Græci dicunt, eo quod de Spiritu sancto litigent. Nam de Patre et Filio recte sentiunt, quod minus sint ejusdemque substantiæ, vel essentiæ: sed de Spiritu sancto hoc nolunt credere, creaturam eum esse dicentes. Hos potius quidam Semiarianos vocant, quod in hac quæstione ex parte cum illis sint, ex parte nobiscum. Quamvis a nonnullis perhibeantur, non Deum, sed delatorem Patris et Filii dicere Spiritum sanctum, et nullam propriam habere substantiam.

LIII. AERIANI ab Acrio quodam sunt, qui cum esset

presbyter, doluisse fertur quod episcopus non potuit ordinari; et in Ariatorum hæresim lapsus, propria quoque dogmata addidisse nonnulla, dicens offerri pro dormientibus non oportere⁶; nec statuta solemniter celebranda esse jejunia, sed cum quisque voluerit jejunandum, ne videatur esse sub lege. Dicebat etiam presbyterum ab episcopo nulla differentia debere discerni. Quidam perhibent istos, sicut Eueratitas vel Apotactitas, non admittere ad communionem suam nisi continentes, et eos qui sæculo ita renuntiaverint, ut propria nulla possideant. Ab usca tamen carniū non eos abstinere dicit Epiphanius: Philaster vero et hanc eis tribuit abstinentiam.

LIV. AETIANI ab Aetio sunt vocati, iidemque Eunomiani ab Eunomio Aetii discipulo, quo nomine magis innotuerunt. Eunomius quippe in dialectica prævalens, acutius et celebrius defendit hanc hæresim, dissimilem per omnia Patri a serens Filium, et Filio Spiritum sanctum. Fertur etiam usque adeo fuisse bonis moribus inimicus, ut asseveraret quod nihil cuique obesset quorumlibet perpetratio ac perseverantia peccatorum, si hujus quæ ab illo docebatur fidei particeps esset.

LV. APOLLINARISTAS Apollinaris instituit, qui de anima Christi a Catholica dissenserunt, dicentes, sicut Ariani, Deum Christum carnem sine anima⁷ suscepisse. In qua quæstione testimoniis evangelicis victi, mentem, qua rationalis est anima hominis, de fuisse animæ Christi, sed pro hac ipsum Verbum in eo fuisse dixerunt. De insa vero ejus carne sic a recta fide dissensus per asseverantur, ut dicerent carnem illam et Verbum unius ejusdemque substantiæ, contentiosissime asseverantes, Verbum carnem factum, hoc est, Verbi aliquid in carnem fuisse conversum atque mutatum, non autem carnem de Mariæ carne fuisse susceptam.

LVI. ANTIDICOMARITÆ⁸ appellati sunt hæretici, qui Mariæ virginitati usque adeo contradicunt, ut affirmant eam post Christum natum viro suo fuisse commixtam.

LVII. Postremam ponit Epiphanius MASSALIANORUM⁹ hæresim: quod nomen ex lingua syra est. Græce autem dicuntur *Εὐχισταί*, ab orando sic appellati. Tantum enim orant, ut eis qui hoc de illis audiunt incredibile videatur. Nam cum Dominus dixerit, *Oportet semper orare, et non deficere* (*Luc. xviii, 1*); et Apostolus, *Sine intermissione orate* (*1 Thess. v, 17*): quod sanissime sic accipitur, ut nullo die intermittantur certa tempora orandi: isti ita nimis hoc faciunt, ut hinc judicarentur inter hæreticos nominandi. Quamvis nonnulli eos dicant de purgatione animarum nescio quam phantasticam et ridiculam fabulam nar-

¹ Sic Mss. At lov., *separentur*. Er., *superentur*.

² Apud lov., *vel schisma fecerunt*. Abest, *vel*, ab Er. et a Mss.

³ Floriacensis codex hoc tantum loco habebat, *Adianos*: nam supra in indiculo operi præfixo, cum cæteris Mss. præfert, *Vadianos*. Prædestinatus in Augiensi codice *Valdianos* constanter vocat, his duobus locis quibus sirmondus *Audianos* edidit. Græcis revera dicuntur *Audzanoi*.

⁴ Lov., *dicunt Patrem et Filium*.

⁵ Editi addunt, *Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopo*, quod Mss. a abest.

⁶ Sic Mss. At editi, *dicens, orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere*.

⁷ In Mss., *carnem solam sine anima*.

⁸ Editi, *antidicomarite*: secundum Græcos. Omnes vero hic latini Mss., *antidicomarite*.

⁹ Editi, *Psallianorum*. At Mss. plerique, *Massilianorum*. Pauciores, *Massilianorum*: qui tamen *Massilianos* et ipsi habent in indiculo ante præfationem. Concordant græci scriptores.

rare¹, porciani scilicet cum porcellis videri exire de ore hominis quando purgatur, et in eum visibili similiter specie ignem, qui non comburat, intrare. His adjungit Epiphanius Euphemitas, Martyrianos, et Sathanianos², et hos omnes cum illis tanquam unam hæresim ponit. Dicuntur Euchitæ opinari, monachis non licere sustentandæ vitæ suæ causa aliquid operari, atque ita se ipsos monachos profiteri, ut omnino ab operibus vacent.

Usque ad istos ergo de hæresibus opus suum perduxit supra dictus episcopus Cyprius, apud Græcos inter magnos habitus, et a multis in catholicæ fidei sanitate laudatus. Cujus ego in commemorandis hæreticis non modum, sed ordinem sum secutus. Nam et aliqua ex aliis posui quæ ipse non posuit, et aliqua non posui, quæ ipse posuit: itaque alia latius quam ipse, alia etiam brevius explicavi, paremque in nonnullis exhibui brevitatem, omnia moderans sicut intentionis meæ ratio postulabat. Proinde ille de octoginta hæresibus, separatim viginti, quas ante Domini adventum extitisse, sicut ei visum est, computavit; reliquias post Domini ascensum natus sexaginta, brevissimis libris quinque comprehendit, atque omnes sex libros totius ejusdem sui operis fecit³. Ego autem, quia secundum petitionem tuam eas hæreses memorare institui, quæ post glorificationem Christi se adversus doctrinam Christi, etiam sub velamine christiani nominis extulerunt, quinquaginta septem ex Epiphanius ipsius opere in meum transtuli, duas in unam referens, ubi nullam differentiam potui reperire: et rursus ubi ille ex quibus unam facere voluit, sub numeris suis singulas posui. Sed adhuc commemorare debeo, sive quas apud alios reperi, sive quas ipse reminiscor. Nunc ergo addo quas Philaster posuit, nec posuit Epiphanius.

LXVIII. METANGISMONITÆ dici possunt, qui Metangismon asserunt, dicentes sic esse in Patre Filium, quomodo vas in vase, quasi duo corpora carnaliter opinantes; ita ut Filius intret in Patrem, tanquam vas minus in vas majus. Unde et tale nomen hic error accepit, ut μεταγγισμός græce diceretur: ἀγγεῖον quippe illa lingua vas dicitur: sed introitus unius vasis in alterum, latine uno nomine non potest dici, sicut græce potuit μεταγγισμός.

LIX. SELEUCIANI sunt vel Hermiani ab auctoribus Seleuco vel Hermia, qui elementorum materiam de qua factus est mundus, non a Deo factam dicunt, sed Deo cœternam. Nec animam Deo tribuunt creatori, sed creatores esse animarum Angelos volunt de igne et spiritu. Malum autem asserunt esse aliquando a Deo, aliquando a materia. Negant Salvatorem in carne sedere ad dexteram Patris, sed ea se exuisse perhibent, eamque in sole posuisse, accipientes occasionem de

Psalmo, ubi legitur, *In sole posuit tabernaculum suum* (Psal. xviii, 6). Negant etiam visibilem paradisi. Baptismum in aqua non accipiunt. Resurrectionem non putant futuram, sed quotidie fieri in generatione filiorum.

LX. PROCLIANITÆ secuti sunt istos, et addiderunt Christum non in carne venisse.

LXI. PATRICIANI a Patricio nuncupati, substantiam carnis humanæ non a Deo, sed a diabolo conditam dicunt: eamque sic fugiendam et detestandam putant, ut quidam eorum perhibeantur etiam morte sibi illata¹ carere carne voluisse.

LXII. ASCITÆ ab utre appellati sunt: ἀσκή enim græce, latine uter dicitur: quem perhibent inflatum et opertum circumire bacchantes, tanquam ipsi sint evangelici utres novi novo vino repleri.

LXIII. PASSALORYNCHITÆ in tantum silentio student, ut naribus et labiis suis digitum opponant, ne vel ipsam taciturnitatem voce præripiant, quando tacendum sibi esse arbitrantur; unde etiam illis est nomen inditum: πάσσαλος enim græce dicitur palus; et ῥίγχο; nasus. Cur autem per palmam digitum significare maluerint, a quibus hoc nomen compositum est, nescio: cum græce et dicatur digitus δάκτυλος, et possint utique Dactylorynchitæ multo evidentius nuncupari.

LXIV. AQUARIÆ ex hoc appellati sunt, quod aquam offerunt in poculo Sacramenti, non illud quod omnis Ecclesia.

LXV. COLUTHIANI a quodam Colutho, qui dicebat Deum non facere mala; contra illud quod scriptum est, *Ego Deus creans mala* (Isai. xlv, 7).

LXVI. FLORINIANI a Florino, qui e contrario dicebat Deum creasse mala: contra id quod scriptum est, *Fecit Deus omnia, et ecce bona valde* (Gen. 1, 31). Ac per hoc quamvis contraria inter se dicentes, tamen ambo divinis eloquiis resistebant. Creat enim Deus mala, pœnas justissimas irrogando; quod Coluthus non videbat: non autem malas creando naturas atque substantias, in quantum sunt naturæ atque substantiæ; ubi Florinus errabat.

LXVII. Hæresim quamdam sine auctore et sine nomine Philaster commemorat, quæ dicit hunc mundum etiam post resurrectionem mortuorum in eodem statu in quo nunc est esse mansurum, neque ita esso mutandum, ut sit cœlum novum et terra nova, sicut sancta Scriptura promittit (Isai. lxxv, 17; II Petr. iii, 13, et Apoc. xxi, 1).

LXVIII. Est alia hæresis nudis pedibus semper ambulantium, eo quod Dominus dixerit ad Moysen, vel ad Josue¹, *Solve calceamentum de pedibus tuis* (Exod. iii, 5; et Josue v, 16): et quod propheta Isaias nudis pedibus jussus fuerit ambulare (Isai. xx, 2). Ideo ergo hæresis est, quia non propter corporis afflictionem sic ambulat, sed quia testimonia divina taliter intelligunt².

¹ In Mss., *nescio qua phantastica et ridicule fabulosa narrare.*

² In impressis, *Satanianos*: eorum vitio qui ediderunt; nam Mss. omnes ferunt, *Sathanianos.*

³ Editi, *in sex libros totius ejusdem sui operis fecit conclusi.* Mss. vero nec habent particulam, *in*, nec verbum, *concludi.*

¹ In Mss., *morte sibi illata.*

² In Mss. *deest, vel ad Josue.*

³ Am. Fr. et plerique Mss. omittunt: *Ideo ergo hæresis*

(Droz.)

LXIX. DONATIVIANI vel Donatistæ sunt, qui primum propter ordinatum contra suam voluntatem Cæcilianum Ecclesie Carthagenensis episcopum schisma fecerunt: objicientes ei crimina non probata, et maxime quod a traditoribus divinarum Scripturarum fuerit ordinatus. Sed post causam cum eo dictam atque finitam falsitatis rei deprehensi, pertinaci dissensione firmata, in hæresim schisma vertebunt: tanquam Ecclesia Christi propter crimina Cæcilianum, seu vera, seu quod magis iudicibus apparuit, falsa, de toto terrarum orbe perierit, ubi futura promissa est, atque in Africana Donati parte remanserit, in aliis terrarum partibus quasi contagione communionis extincta. Audent etiam rebaptizare Catholicos: ubi se amplius hæreticos esse firmarunt, cum Ecclesie catholice universæ placuerit, nec in ipsis hæreticis Baptisma commune recindere. Hujus hæresis principem accipimus fuisse Donatum, qui de Numidia veniens, et contra Cæcilianum christianam dividens plebem, adjunctis sibi ejusdem factionis episcopis, Majorinum apud Carthaginem ordinavit episcopum. Cui Majorino Donatus alius in eadem divisione successit, qui eloquentia sua sic confirmavit hanc hæresim, ut multi existiment propter ipsum potius eos Donatistas vocari. Exstant scripta ejus, ubi apparet eum etiam non catholicam de Trinitate habuisse sententiam, sed quamvis ejusdem substantiæ, minorum tamen Patre Filium, et minorum Filio putasse Spiritum sanctum. Verum in huic, quem de Trinitate habuit, ejus errorem Donatistarum multitudo intenta non fuit; nec facile in eis quisquam, qui hoc illum sensitse noverit, invenitur. Isti hæretici in urbe Roma Moulenses vocantur, quibus hinc ex Africa solent episcopum mittere: aut hinc illuc Afri episcopi eorum pergere, si forte ibi eum ordinare placuisse. Ad hanc hæresim in Africa et illi pertinent, qui appellantur Circumcælionæ, genus hominum agreste et famosissimæ audacitæ, non solum in alios immania facinora perpetrando, sed nec sibi eadem insana feritate parcendo. Nam per mortes varias maximeque precipitiorum et aquarum et ignium se ipsos necare consueverunt; et in istum furorem alios quos potuerint sexus utriusque seducere, aliquando ut occidantur ab aliis, mortem, nisi fecerint, comminantes. Verumtamen plerisque Donatistarum displicent tales, nec eorum communionem contaminari se putant, qui christiano orbi terrarum dementer objiciunt ignotum crimen Afrorum. Multa et inter ipsos facta sunt schismata, et ab iis se diversis cœtibus alii atque alii separarunt; quorum separationem cetera grandis multitudo non sensit. Sed apud Carthaginem Maximianus contra Primitianum ab ejusdem erroris cantum ferme episcopis ordinatus, et a reliquis trecentis decem, cum eis duodecim qui ordinationi ejus etiam præsentia corporali interfuerunt, atrocissima criminatione damnatus, compulsi eos nosse etiam extra Ecclesiam dari posse Baptisma Christi. Nam quosdam ex eis cum

est. q. 17 non propter corporis afflictionem sic ambulavit; sed quia testimonia divina taliter intelligunt.

eis quos extra eorum Ecclesiam baptizaverant, in suis honoribus sine ulla in quoquam repetitione Baptismatis receperunt, nec eos ut corrigerent per publicas potestates agere desisterunt, nec eorum criminibus per sui Concilii sententiam vehementer exaggravatis communionem suam contaminare timuerunt.

LXX. PRISCILLIANISTÆ, quos in Hispania Priscillianus instituit, maxime Gnosticorum et Manicheorum dogmata permixta sectantur. Quamvis et ex aliis hæresibus in eos¹ sordes, tanquam in sentinam quamdam horribili confusione confluerint. Propter occultandas autem contaminationes et turpitudines suas habent in suis dogmatibus et hæc verba:

Jura, perjura, secretum prodere noli.

Isti animas dicunt ejusdem nature atque substantiæ cujus est Deus, ad agonem quemdam spontaneum in terris exercendum, per septem cœlos et per quosdam gradatim descendere principatus, et in malignum principem incidere, a quo istum mundum factum volunt, atque ab hoc principe per diversa carnis corpora seminari. Astruunt etiam fatalibus stellis homines colligatos, ipsumque corpus nostrum secundum duodecim signa cœli esse compositum, sicut hi qui mathematici vulgo appellantur; constituentes in capite Arietem. Taurum in cervice, Geminos in humeris, Cancerum in pectore, et cætera nominatim signa percurrentes, ad plantas usque perveniunt, quas Piscibus tribuunt, quod ultimum signum ab astrologis numeratur. Hæc et alia fabulosa, vana, sacrilega, quæ persequi longum est, hæresis, ista contexit. Carnes tanquam immundas escas etiam ipsa devitat: conjuges, quibus hoc malum potuerit persuadere, disjungens, et viros a nolentibus feminis, et feminas a nolentibus viris. Opificium quippe omnis carnis non Deo bono et vero, sed malignis angelis tribuunt: hoc versutiores etiam Manichæis, quod nihil Scripturarum canonicarum repudiant, simul cum apocryphis legentes omnia et in auctoritatem sumentes, sed in suos sensus allegorizandis vertentes quidquid in sanctis Libris est quod eorum evertat errorem. De Christo Sabellianam sectam tenent eundem ipsum esse dicentes, non solum Filium, sed etiam Patrem, et Spiritum sanctum.

LXXI. Dicit Philaster, esse alios hæreticos qui cum hominibus non sumunt escas: sed utrum cum aliis qui ejusdem sectæ non sunt, an etiam inter se ipsos id faciant, non exprimit. Dicit etiam eos de Patre et Filio recte, de Spiritu autem sancto non catholice sapere, quod cum opinentur esse creaturam.

LXXII. A Rhetorio quodam, exortam hæresim dicit nimium mirabilis vanitatis, quæ omnes hæreticos recte ambulare, et vera dicere affirmat: quod ita est absurdum, ut mihi incredibile videatur.

LXXIII. Alia est hæresis, quæ dicit in Christo divinitatem doluisse, cum sigeretur caro ejus in cruce.

¹ Sola editio Lov., in cas.

LXXIV. Est alia, quæ triformem sic asserit Deum, ut quædam pars ejus sit Pater, quædam Filius, quædam Spiritus sanctus; hoc est, quod Dei unius partes sint, quæ istam faciunt Trinitatem: velut ex his tribus partibus compleatur Deus, nec sit perfectus in se ipso, vel Pater, vel Filius vel Spiritus sanctus.

LXXV. Alia est, quæ dicit aquam non a Deo creatam, sed ei semper fuisse coeternam.

LXXVI. Alia dicit, corpus hominis, non animam, esse imaginem Dei.

LXXVII. Alia dicit, esse innumerabiles mundos, sicut opinati sunt quidam philosophi Gentium.

LXXVIII. Alia, sceleratorum animas converti in demones dicit, et in quæque animalia suis meritis congrua.

LXXIX. Alia, descendente ad inferos Christo reddidisse incredulos, et omnes exinde existimat liberatos.

LXXX. Alia, sempiternæ naturæ non intelligens Filium, putat illam nativitatem sumpsisse a tempore initium: et tamen volens coeternum Patri Filium confiteri, apud illum fuisse antequam de illo nasceretur existimat; hoc est, semper eum fuisse, verumtamen semper eum Filium non fuisse, sed ex quo de illo natus est Filium esse coepisse. Has hæreses¹ putavi in hoc opus meum de Philastri opere transferendas. Et alias quidem ipse commemorat, sed mihi appellandæ hæreses non videntur. Quæcumque autem sine nominibus posui, nec ipse earum nomina memoravit.

LXXXI. LUCIFERIANOS a Lucifero Caralitano episcopo exortos, et celebriter nominatos, nec Epiphanius, nec Philaster inter hæreticos posuit: credo tantummodo schisma, non hæresim eos condidisse, credentes. Apud quemdam tamen, cujus nomen in eodem ejus opusculo non inveni, in hæreticis Luciferianos positos legi per hæc verba: *Luciferiani*, inquit, *cum teneant in omnibus catholicam veritatem, in hunc errorem stultissimum prolabantur, ut animam dicant ex transfusione generari; eademque dicunt et de carne et de carnis esse substantia.* Utrum ergo iste propter hoc quod de anima ita sentiunt (si tamen vero ita sentiunt), eos inter hæreticos ponendos esse crediderit, recteque crediderit; an etiam si id non sentirent, sive non sentiunt, ideo tamen sint hæretici, quia dissensionem suam pertinaci animositate firmarunt, alia quæstio est, neque hoc loco mihi videtur esse tractanda.

LXXXII. JOVINIANISTAS quoque apud istum reperi, quos jam noveram. A Joviniano quodam monacho ista hæresis orta est ætate nostra, cum adhuc juvenes essemus (a). Hic omnia peccata, sicut stoici philosophi, paria esse dicebat, nec posse peccare hominem lavacro regenerationis accepto, nec aliquid prodesse jejunia, vel a cibis aliquibus abstinentiam. Virginitatem

Marie destruebat, dicens eam pariendo fuisse corruptam. Virginitatem etiam sanctimonialium, et continentiam sextus virilis in sanctis eligentibus cælibem vitam, conjugiorum castorum atque fidelium meritis adæquabat; ita ut quædam virgines sacræ provectæ jam ætatis in urbe Roma, ubi hæc docebat, eo audito nupsisse dicantur. Non sane ipse vel habebat, vel habere volebat uxorem: quod non propter aliquod apud Deum majus meritum in regno vitæ perpetuæ profuturam, sed propter præsentem prodesse necessitatem, hoc est, ne homo conjugales patiatur molestias, disputabat. Cito tamen ista hæresis oppressa et extincta est, nec usque ad deceptionem aliquorum sacerdotum potuit pervenire.

LXXXIII. Cum Eusebii historiam scrutatus essem, cui Rufinus a se in latinam linguam translata subsequenti etiam temporum duos libros addidit, non inveni aliquam hæresim, quam non legerim apud istos, nisi quam in sexto libro ponit Eusebius, narrans eam existisse in Arabia. Itaque hos hæreticos, quoniam nullum eorum ponit auctorem, Arabicos possumus nuncupare: qui dixerunt animas cum corporibus mori atque dissolvi, et in fine sæculi utramque resurgere. Sed hos disputatione Origenis præsentis et eos alloquentis, celeberrime dicit fuisse correctos (Euseb., lib. 6, cap. 57). Jam nunc illas commemorandæ sunt hæreses, quæ a nobis non apud istos repertæ sunt, sed in recordationem nostram quomodocumque venerunt.

LXXXIV. HELVIDIANI exortu ab Helvidio, ita virginitati Mariæ contradicunt, ut eam post Christum alios etiam filios de viro suo Joseph peperisse contendunt. Sed mirum ai istos¹, prætermisso Helvidii nomine, Antidicomaritas Epiphanius appellavit (a).

LXXXV. PAVERNIANI inferiores partes humani corporis non a Deo, sed a diabolo factas opinantur, et omnium ex illis partibus flagitiorum licentiam tribuentes impurissime vivunt. Hos etiam Venustianos quidam vocant.

LXXXVI. TERTULLIANISTÆ a Tertulliano, cujus multa leguntur opuscula eloquentissimo scripta, usque ad nostram temporum paulatim deficientes, in extremis reliquiis durare potuerunt in urbe Carthaginiensi: me autem ibi posito ante aliquot annos, quod etiam te meminisse arbitror, omni ex parte consumpti sunt. Paucissimi enim qui remanserant, in Catholicam transierunt, suamque basilicam, quæ nunc etiam notissima est, Catholicæ tradiderunt. Tertullianus ergo, sicut scripta ejus indicant, animam dicit immortalem quidem, sed eam corpus esse contendit: neque hanc tantum, sed ipsum etiam Deum². Nec tamen hinc hæreticus dicitur factus. Posset enim quoque modo putari ipsam naturam substantiamque divinam corpus vocare; non tunc corpus

¹ In Mss., *Sed nimirum i istos.*

¹ Illic editi perperam addunt, *quæ absque auctorum nominibus sunt.*

(a) Vide Admont. in lib. de Bono Conjugali, tom. 6.

² Editi, *sed eam effigiatum corpus esse contendit: neque hanc tantum, sed ipsum etiam Deum corporeum esse dicit, licet non effigiatum. Nec tamen hinc, etc.* Ex unius quoque absentia a Mss.

(a) Epiphanius *Antidicomaritanus* appellat.

cujus partes aliæ majores, aliæ minores valeant vel debeant cogitari, qualia sunt omnia quæ proprie dicimus corpora; quamvis de anima tale aliquid sentiat: sed potuit, ut dixi, propterea putari corpus Deum dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis vel animæ qualitas, sed ubique totus, et per locorum spatia nulla partitus, in sua tamen natura atque substantia immutabiliter permanet. Non ergo ideo est Tertullianus factus hæreticus: sed quia transiens ad Cataphrygas, quos ante destruxerat, cepit etiam secunda nuptias contra apostolicam doctrinam (1 Tim. iv, 3) tanquam stupra damnare, et postmodum etiam ab ipsis divisus, sua conventicula propagavit. Dicit sane etiam ipse animas hominum pessimas post mortem in dæmones verti¹.

LXXXVII. Est quaedam hæresis rusticana in campo nostro, id est, Hipponensi, vel potius fuit: paulatim enim diminuta, in una exigua villa remanserat, in qua quidem paucissimi, sed omnes hoc fuerunt, qui omnes modo correcti et catholici facti sunt, nec aliquis illius supersedit erroris. Abelonii² vocabantur, punica declinatione nominis. Hos nonnulli dicunt ex filio Adæ fuisse nominatos, qui est vocatus Abel: unde Abelianos vel Abeloitas eos nos possumus dicere. Non miscebantur uxoribus, et eis tamen sine uxoribus vivere sectæ ipsius dogmate non licebat. Mas ergo et femina sub continentiæ professione simul habitantes, puerum et puellam sibi adoptabant in ejusdem conjunctionis pacto successores suos futuros. Morte præventis quibusque singulis alii subrogabantur: dum tamen duo duobus disparis sexus in illius domus societate succederent. Utrolibet quippe parente defuncto, uno remanenti, usque ad ejus quoque obitum filii serviebant. Post cujus mortem etiam ipsi puerum et puellam similiter adoptabant. Nec unquam eis defuit unde adoptarent, generantibus circumquaque vicinis, et filios suos inopes ad spem hæreditatis alienæ libenter dantibus.

LXXXVIII. PELAGIANORUM est hæresis, hoc tempore omnium recentissima a Pelagio monacho exorta. Quem magistrum Cælestius sic secutus est, ut sectatores eorum Cælestiani etiam nuncupentur. Illi Dei gratiæ, qua prædestinati sumus in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum (Ephes. i, 5), et qua cruiatur de potestate tenebrarum, ut in eum credamus atque in regnum ipsius transferamur (Coloss. i, 13), propter quod ait, *Nemo venit ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo* (Joan. vi, 66), et qua diffunditur charitas in cordibus nostris (Rom. v, 5), ut fides per dilectionem operetur (Galat. v, 6), in tantum inimici sunt, ut sine hac posse hominem credant facere omnia divina mandata: cum si hoc verum esset, frustra Dominus dixisse videretur, *Sine me nihil potestis facere*³ (Joan. xv, 5). Denique

Pelagius a fratribus increpatus, quod nihil tribueret adjutorio gratiæ Dei ad ejus mandata facienda, correptioni eorum hactenus cessit, ut non eam libero arbitrio præponeret, sed infideli calliditate supponeret, dicens, ad hoc eam dari hominibus, ut quæ facere per liberum jubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiam. Dicendo utique, Ut facilius possint, voluit credi, etiam si difficilius, tamen posse homines sine gratia divina facere jussa divina. Illam vero gratiam Dei, sine qua nihil boni possumus facere, non esse dicunt nisi in libero arbitrio, quod nullis suis præcedentibus meritis ab illo accepit nostra natura, ad hoc tantum ipso adjuvante per suam legem atque doctrinam, ut discamus quæ facere, et quæ sperare debeamus, non autem ad hoc ut per donum Spiritus sui⁴, quæ didicerimus esse facienda⁵, faciamus. Ac per hoc divinitus nobis dari scientiam consentitur, qua ignorantia pellitur, charitatem autem dari negant, qua pie vivitur: ut scilicet cum sit Dei donum scientia quæ sine charitate inflat, non sit Dei donum ipsa charitas, quæ ut scientia non inflat, ædificat (1 Cor. viii, 4). Destruunt etiam orationes, quas facit Ecclesia, sive pro infidelibus et doctrinæ Dei resistentibus, ut convertantur ad Deum; sive pro fidelibus, ut augeatur in eis fides, et perseverent in ea. Hæc quippe non ab ipso accipere, sed a se ipsis homines habere contendunt, gratiam Dei qua liberamur ab impietate, dicentes secundum merita nostra dari. Quod quidem Pelagius in episcopali judicio Palæstinæ damnari metuens, damnare compulsus est; sed in posterioribus suis scriptis hoc invenitur docere. In id etiam progrediuntur, ut dicant vitam justorum in hoc sæculo nullum omnino habere peccatum, et ex his Ecclesiam Christi in hac mortalitate perlici, ut sit omnino sine macula et ruga (Ephes. v, 27); quasi non sit Christi Ecclesia, quæ toto terrarum orbe clamat ad Deum, *Dimitte nobis debita nostra* (Matth. vi, 12). Pervulos etiam negant, secundum Adam carnaliter natos, contagium mortis antiquæ prima natiuitate contrahere. Sic enim eos sine ullo peccati originis vinculo asserunt nasci, ut prorsus non sit quod eis oporteat secunda natiuitate dimitti: sed eos propterea baptizari, ut regeneratione adoptati admittantur ad regnum Dei, de bono in melius translati, non ista renovatione ab aliquo malo obligationis veteris absoluti. Nam etiamsi non baptizentur, promittunt eis extra regnum quidem Dei, sed tamen æternam et beatam quamdam vitam suam. Ipsum quoque Adam dicunt, etiamsi non peccasset, fuisse corpore moriturum, neque ita mortuum merito culpæ⁶, sed conditione naturæ. Objiciuntur eis et alia nonnulla, sed ista sunt maxime, ex quibus intelliguntur etiam illa vel cuncta, vel pene cuncta pendere.

Ecce quam multas commemoravimus hæreses, nec tamen modum tuæ postulationis implevimus. Ex quo

¹ Hinc rursum auctoritate Mss. removimus, quod excusi libri addebant, *statum autem animæ credit per traducem propagari*.

² In Mss., *Abelaitæ*.

³ In plerisque Mss. deest, *cum si hoc verum esset, frustra Dominus dixisse videretur, Sine me nihil potestis facere*.

⁴ Sic Mss. Editi vero, *Spiritus sancti*.

⁵ Sic ex Mss. [*non autem ad hoc per donum Spiritus sui, ut quæ didicerimus esse facienda, etc.*]

⁶ Lov., *neque mortuum merito culpæ; omnino, ita*.

cum christiana religio, ut verbis tuis utar, hæreditatis promissa nomen accepit, quæ hæreses ortæ sint, quomodo commemorare omnes potui, qui omnes nosse non potui? Quod ideo existimo, quia nullus eorum quorum de hac re scripta legi, omnes posuit: quandoquidem inveni apud alium, quas apud alium non inveni; et rursus apud istum, quas ille non posuit. Ego autem propterea plures quam ipsi posui, quia collegi ex omnibus, quas omnes apud singulos non inveni, additis etiam quas ipse recolens apud ultum illorum invenire non potui. Unde merito credo nec me posuisse omnes; quia nec omnes qui de hac re scripserunt, legere potui, neque hoc quemquam eorum video fecisse quos legi. Postremo etiamsi omnes forsitan posui, quod non puto, utrum omnes sint utique nescio. Et ideo quod vis me loquente finire, non saltem potest me cognoscente comprehendere. Audivi scripserat de hæresibus sanctum Hieronymum, sed ipsum ejus opusculum nec in nostra bibliotheca invenire potuimus, nec unde possit accipi, scimus¹. Quod si tu scieris, perveni ad illud, et forte habebis melius aliquid² quam hoc nostrum: quamvis nec ipsum, licet hominem doctissimum, omnes hæreses arbitrer indagare potuisse. Et certe Abeloitas nostræ regionis hæreticos, quantum existimo, ille nescivit: sic forte et alibi alios in obscurissimis locis reconditos, ejus notitiam ipsa locorum suorum obscuritate fugientes.

Jamvero illud quod habent tuæ litteræ, ut omnia omnino dicamus; quibus hæretici a veritate dissentiant, etiamsi omnia scirem, facere non possem; quanto minus possum, qui omnia scire non possum? Sunt enim hæretici, quod fatendum est, qui singulis, vel non multo amplius, dogmatibus oppugnant regulam veritatis: sicut Macedoniani vel Photiniani, atque alii quicumque ita se habent. Illi autem, ut ita dixerim, fabulones, id est, qui fabulas vanas eandemque longas perplexasque contexunt, tam multis falsis dogmatibus pleni sunt, ut ipsi quoque illa numerare non possint, aut difficillime possint. Nec ulli alieno ulla hæresis facile sic innotescit, ut suis: unde nec earum quas commemoravi, omnia dogmata me dixisse vel didicisse profiteor. Quis enim non videat quantum res ista operam, et quam multas litteras flagitet? Nec ideo tamen parum prodest errores istos, quos huic operi intexui, lectos cognitosque vitare. Quid

¹ Hoc loco plerique Mss. ista interponunt: « Certissimus homo studiosus librorum ejus cognitor, de hoc interrogatus, ait nescio quem qui hanc famam disseminavit, nesciæ quid dixerit. Nam de hæresibus, inquit, nullum opusculum sanctus Hieronymus condidit. » Et prosequuntur, « Quod si tu scieris, » etc. Exstat Hæresum indiculus Hieronymi nomine per Claudium Menardum post Augustini opus imperfectum vulgatus; sed eruditorum sententia ipsi abjudicatur.

² Sic Er. et prope omnes Mss. At Lov., perveni, et ego per te ad illud perveniam, et forsitan habebis melius aliquid.

enim contra ista sentiat catholica Ecclesia, quod a me dicendum putasti, superfluo quæritur: cum propter hoc scire sufficiat eam contra ista sentire, nec aliquid horum in fidem¹ quemquam debere recipere. Quomodo autem quæ contra hæc veritas habet, asserenda ac defendenda sint, modulum operis hujus excedit. Sed multum adjuvat cor fidele, nosse quid credendum non sit, etiamsi disputandi facultate id refutare non possit. Omnis itaque christianus catholicus ista non debet credere: sed non omnis qui ista non credit, consequenter debet se christianum catholicum jam putare vel dicere. Possunt enim et hæreses aliæ, quæ in hoc opere nostro commemoratæ non sunt, vel esse vel fieri, quarum aliquam quisquis tenuerit, christianus catholicus non erit. Quid ergo faciat hæreticum, deinceps requirendum est: ut, cum hoc Domino adjuvante vitamus, non solum ea quæ scimus, verum etiam quæ nescimus, sive quæ jam orta sunt, sive quæ adhuc oriri poterunt, hæretica venena vitemus. Hujus autem sit jam voluminis finis, quod propterea vobis, antequam totum hoc opus perficerem, credidi esse mittendum, ut illud quicumque legeritis, ad id quod restat implendum, quod tam magnum esse cernitis, me orationibus adjuvetis².

¹ Pleres Mss., in fide.

² Hic certe finitur Augustini liber: tametsi in codicum manuscriptorum plerisque addantur Nestoriani et Eutychniani (hæreses utique non ante Augustini obitum nominatæ), et in quibusdam etiam Timotheani, hoc ordine:

« TIMOTHEANI dicunt Filium Dei verum quidem hominem ex virgine Maria natum, sed non ita unam reddidisse personam, ut non in unam sit redactus naturam; consilatorum quoddam volentes fuisse interiora virginis, per quod duæ naturæ, id est, Deus et homo, in unam resolutæ et compactæ massam, unam Dei et hominis exhibuerint formam: immutata videlicet naturarum proprietate efficientium coitionem. Et ad confirmandam hujusmodi impietatem, quæ Deum assecit a sua versum natura, cogunt evangelistæ testimonium dicentis, Et Verbum caro factum est: quod ita interpretantur. Divina natura in humanam versa est. O abolitionem, illi inviolabili impingentem substantiæ! Hujus impietatis initium Timotheus, apud Bizam Bithyniæ modo exulans civitatem, continentis et religiosæ vitæ imagine multis illudit.

« NESTORIANI a Nestorio episcopo qui contra catholicam fidem dogmatizare ausus est, Dominum nostrum Jesum Christum hominem tantum » (plerique Mss., « dogmatizare ausus est, Christum Dominum nostrum Deum hominem tantum »), « nec id quod mediator Dei et hominum effectus est, in utero virginis de Spiritu sancto fuisse conceptum, sed postea Deum homini fuisse permixtum: nec Deum hominem passum sepulcrumque dicebat; vacuare contentens omnem nostrum remedium, quo Verbum Dei sic hominem suscipere dignatus est in utero virginis, ut una persona fieret Dei et hominis, propterea sic singulariter et mirabiliter natus, mortuus etiam pro nostris peccatis, cum ea quæ non rapuerat persolveret, Deus homo a mortuis resurgens ascendit in cælum.

« EUTYCHIANI ab Eutyche quodam Constantinopolitane Ecclesie presbytero » (addit quidam codex, « monacho ») « exorti sunt, qui cum videretur refutare Nestorium, in Apollinarem Manichæumque transiit, et humilitatis in Christo denegans veritatem, quidquid a Verbo nostræ proprietatis receptum est, divinæ tantummodo ascribit essentiae; ut sacramentum salutis humanæ, quod non nisi in utraque substantia est, nostram in Christo naturam negando, dissolveret, stulta impietate non sentiens unum verso corpori auferri, quod capiti defulsisset.